

II. Dünya Savaşı Yıllarında (1939-1945) Bir Müzenin Doğuşu: Sabahat Göğüş ve Gaziantep Arkeoloji Müzesi

Nagihan Bulut*

Öz

Bu çalışma, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de kültürel miras yönetimi ve müzecilik faaliyetlerinin yerel düzeydeki yansımalarını, Gaziantep Arkeoloji Müzesi’nin kuruluş süreci üzerinden incelemektedir. Araştırma, Türkiye’nin ilk kadın müze müdürü olan Sabahat Göğüş’ün 1944 yılında savaş koşullarının yarattığı ciddi ekonomik ve kurumsal kısıtlamalar altında yürüttüğü çabaları merkezine alır. Göğüş’ün sınırlı kaynaklarla kurduğu müze, yalnızca yerel bir kültürel girişim değil, aynı zamanda Erken Cumhuriyet Dönemi kadınlarının kamu ve bilim alanlarında üstlendiği öncü rollerin de simgesidir. Arşiv belgeleri, gazete nüshaları ve dönemin resmî kayıtlarına dayanan bu çalışma, müzeciliğin savaş döneminde bile ulusal kimliğin ve modernleşme ideallerinin bir parçası olarak nasıl sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır. Böylece Sabahat Göğüş’ün mücadelesi, kültürel mirasın korunması ile toplumsal cinsiyet eşitliği arasındaki ilişkiye dair erken bir örnek sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sabahat Göğüş, Gaziantep Arkeoloji Müzesi, Kadın Arkeologlar, Müzecilik, 1940’larda Müzecilik

The Birth of a Museum During the Second World War (1939-1945) : Sabahat Göğüş and the Gaziantep Archaeology Museum

Abstract

This study examines the local implications of cultural heritage management and museum methods in Türkiye during World War II, beginning with the founding of the Gaziantep Archaeological Museum. This research highlights the efforts of Sabahat Göğüş, Türkiye's first female museum director, under the severe economic and institutional constraints imposed by wartime conditions in 1944. The museum, established by Göğüş with limited resources, is not only a local cultural initiative but also a symbol of the pioneering roles assumed by women in the public and scientific spheres of the early Republican era. Based on archival records, newspapers, and official records from the period, this study reveals how museums continued to function as a component of national identity and modernization ideals even during the war. Thus, Sabahat Göğüş's struggle offers

* Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, nagihankara90@gmail.com, ORCID: 0009-0008-3746-0699.

an early example of the transformation of gender relations through the preservation of cultural heritage.

Keywords: Sabahat Göğüş, Gaziantep Archaeological Museum, Women Archaeologists, Museology, Museology in the 1940s.

Giriş

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye, geçmişine ilişkin birikimini yeniden tanımlama ve kültürel mirasını modern ulus-devletin inşa sürecine entegre etme yönünde kapsamlı adımlar atmıştır. Bu dönemde arkeoloji ve müzecilik, yalnızca tarihî eserlerin korunmasına yönelik bir alan olmaktan çıkmış, aynı zamanda Cumhuriyet ideolojisinin modernleşme ve kimlik inşası hedeflerinin taşıyıcısı hâline gelmiştir (Vargün, 2023). Osmanlıdaki koleksiyonculuk geleneği, Cumhuriyet ideolojisinin yön verdiği kültür politikalarıyla kurumsal bir yapıya bürünmüş, müzeler, yeni devletin "ortak tarih bilinci" oluşturma hedefinin somut mekânları olmuştur.

1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı, bu kurumsal gelişimin seyrini doğrudan etkilemiştir. Türkiye savaş dışında kalmayı başarsa da dönemin ekonomik daralması, kültürel kurumların kaynaklarını büyük ölçüde kısıtlamıştır. Buna rağmen, kültürel mirasın korunmasına yönelik çabalar durmamış; aksine taşra kentlerinde yürütülen müzecilik faaliyetleri, devletin kültür politikalarının yereldeki yansımalarını gözler önüne sermiştir (Arslan, 2020; Yenişehirlioğlu, 2008). Bu süreçte arkeoloji ve müzecilik yalnızca bilimsel değil, aynı zamanda ideolojik bir önem de taşımıştır; Anadolu uygarlıklarının araştırılması, Cumhuriyet'in "medeniyetlerin beşiği olarak Anadolu" kimliğini ön plana çıkarma çabasıyla örtüşmüştür (Önder, 1989; Karadeniz & Okvuran, 2018).

Bu tarihsel çerçeve içinde Gaziantep, erken Cumhuriyet döneminin müzecilik faaliyetlerinin Anadolu'daki güçlü temsil alanlarından biri olarak öne çıkmıştır. Kentte 1940'lı yıllarda müze kurma girişimleri hem yerel yönetimlerin hem de merkezî idarenin kültürel mirasa yönelik farkındalık düzeyini yansıtmaktadır. Bu girişimlerin merkezinde yer alan Sabahat Göğüş, dönemin toplumsal cinsiyet kalıplarını aşan bir figür olarak dikkat çekmiştir. Türkiye'nin ilk kadın müze müdürü olarak üstlendiği görev yalnızca bir kurumun inşasına değil, aynı zamanda Cumhuriyet'in modernleşme ve eşitlik ideallerinin taşrada somutlaşmasına hizmet etmiştir.

Müzeciliğin Gelişimi

Müze kavramı, insanlık tarihinin derinliklerinden günümüze kültürel, sanatsal ve bilimsel mirası toplama, koruma ve topluma sunma işleviyle varlık göstermiştir. Yunanca *mouseion* kelimesinden türeyen "müze", Antik Yunan'da bilimin ve sanatın ilham perilerinin tapınağı olarak bilgi merkezlerini ifade etmiştir (ICOM, 2010).

Müze kavramının içerisinde yer alan toplama işlevinin tarihçesi insanın var olmasıyla başladığı söylenebilir. Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme tarihlenen Çatalhöyük, Çayönü, Kök Höyük, Eriha, Ain Ghazal gibi yerleşmelerde evlerin tabanlarının altında sıvanmış insan kafatasları ve iskelet kalıntıları atalar kültü ile bağlantılı olduğu düşünülen özünde dinsel sebepler olsa da tarihi objelere olan ilginin, merakın en eski örneklerinden biri olarak kabul edilebilir (Kuijt & Goring-Morris, 2002). Yerleşik Neolitik toplumlarda işlevini kaybeden kült yapıların gömülerek koruma altına alındıktan sonra yeni yapının aynı yere inşa edilmesi müze kavramı içindeki geçen koruma olgusunun bir örneğini göstermektedir. Babil'de kral Nabukadnezar'ın (MÖ 605-562) Kuzey Sarayı'nda bulunan heykeller, steller ve kil tabletlerin korunduğu müze benzeri yapı, dini nedenlerle insanların geçmişe dönük bazı kült eşyaları yok etmeyip korumaya aldıklarını göstermektedir (Tarhan, 2019). Yine bir başka Babil kralı Nabonidus (MÖ 555-539) inşaat faaliyetleri sırasında yaptığı kazılarla eski kralların kutsal yapı temellerine ve yazıtlarına ulaşan

arkeolojik bir tutum sergilemiştir. Geçmişine duyduğu saygı nedeniyle, bulduğu Akadlı Sargon'un (MÖ 2340-2284) heykelini tamir ettirmiş, eski gelenekleri (kızını entu rahibesi atama gibi) canlandırmış ve değerli eski eser koleksiyonunun bir bölümünü kızı için Ur'daki ikametgâhında müze benzeri bir odada koruma altına almıştır (Tarhan, 2019).

Antik Yunan'da *thesauros* (hazine binaları) inşasıyla başlayan sanatsal ve değerli objelerin kurumsal olarak toplanması, koleksiyonculuk geleneğinin bu dönemdeki ilk somut yapısal örneklerini işaret etmektedir (Küçükhasköylü, 2023; Uzun Aydın, 2020). Lidyalı coğrafyacı Pausanias'ın eserinde bahsettiği Atina Akropolü'ndeki halka açık resim galerisi pinakothek ve tanrılara adanmış eserlerin saklandığı dinsel mekânlardaki odalar, koleksiyonların dinsel depolama alanlarından zamanla galeri ve müze niteliği kazanan kamusal sergileme mekânlarına evrildiğini düşündürmektedir (Küçükhasköylü, 2023).

Helenistik dönemde (MÖ 300-30), klasik çağ heykelleri ve kopyaları başta olmak üzere eser toplama faaliyetleri yoğunluk kazanmıştır. Bu dönemde I. Ptolemaios'un İskenderiye'de kurduğu "Museion" (Musa'lar Mabedi), sanat eserlerinin korunduğu ve sergilendiği bir kütüphane ve müze özelliği taşıması açısından önemlidir (Artun, 2012). Roma Dönemi'nde, Atina ve Pompei'deki korumacı tutuma paralel olarak, seferlerden toplanan tarihi eser ve anıtlar başkent Roma'da sergilenerek kent adeta bir açık hava müzesine dönüştürülmüştür. Başlangıçta rastgele yapılan eski eser koleksiyonculuğu, zamanla antikacılık ve müzecilik anlayışına yaklaşarak yaygınlaşmıştır. Bu süreçte Tivoli'deki Hadrian Villası gibi zengin koleksiyonlar oluşturulmuş ve eserlerin onarımı için Helenli sanatkarlar getirilmiştir (Tarhan, 2019).

Orta Çağ Avrupa'sında müzecilik anlayışı farklı bir yön izlemiş, kiliseler ve manastırlar dini objeleri koruyarak kültürel mirası daha çok dinsel bağlamda değerlendirmiştir (Uçar, 2019; Yücel, 1999). Rönesans ile birlikte sanat ve bilim alanındaki yeniden keşifler koleksiyonların düzenlenmesine ve sergilenmesine yeni bir boyut kazandırmış; bu dönemin sonlarında koleksiyonların saklandığı mekânlar Latince "museum" olarak adlandırılmıştır (Madran, 2022). Rönesans Dönemi'nde, 1471'de Roma'daki Capitoline Müzesi ve 1506'da kurulan Vatikan heykel koleksiyonu gibi önemli adımlarla, ilerideki Avrupa müzelerinin kurumsal temellerini atmıştır. Ayrıca, 16. yüzyılda yaşamış İtalyan hekim Ulysse Aldrovandi'nin doğadan örneklerle bir müze kurma girişimi, bu dönemdeki koleksiyonculuk anlayışının kapsamını genişlettiğini göstermektedir (Uzun Aydın, 2020).

18. ve 19. yüzyıllarda Aydınlanma düşüncesi ve Sanayi Devrimi, modern müzecilik anlayışını şekillendirmiştir. Koleksiyonlar devletler tarafından ulusal miras olarak görülmüş, müzeler halka açılarak eğitim ve toplumsal farkındalık işlevleri üstlenmiştir. Paris'teki Louvre Müzesi'nin 1793'te halka açılması bu sürecin en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur (Louvre Müzesi Tarihi, 2024).

Müzecilik kavramı, 19. yüzyılda tarih müzelerinin önem kazanmasıyla derinleşmiş ve 20. yüzyılda modern sanat müzelerinin hızla çoğalmasıyla kurumsal bir ivme kazanmıştır. Bu süreç, 1926'da Uluslararası Müzeler Dairesi ve 1947'de Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOMOS) gibi küresel kuruluşların kurulmasına yol açmıştır (Gerçek, 1999; Uzun Aydın, 2020).

II. Dünya Savaşı sonrasında kültürel mirasın korunması uluslararası düzeyde öncelik kazanmış; UNESCO ve ICOM gibi kuruluşlar müzecilik standartlarını belirlemiştir. Son olarak, 2022 yılında Prag'da düzenlenen ICOM Genel Konferansı'nda müze, "müze somut ve somut olmayan, koruyan, yorumlayan, sergileyen, toplumun hizmetinde, kâr amacı gütmeyen kalıcı bir kurumdur. Halka açık, erişilebilir ve kapsayıcı olan müzeler çeşitliliği ve sürdürülebilirliği teşvik ederler. Eğitim, yararlanma ve bilgi paylaşımı için çeşitli deneyimler sunar. Etik ve profesyonel olarak toplulukların katılımıyla çalışır ve iletişim kurar." olarak tanımlanmıştır. Bu tanım,

müzelerin yalnızca eserleri koruyan mekânlar değil, aynı zamanda toplumla etkileşim kuran ve bilgi paylaşımını teşvik eden dinamik merkezler haline geldiğini göstermektedir.

Türkiye’de müzeciliğin gelişimi ise bu çalışmada, tarihsel koşullar ve siyasal dönüşümler ışığında dört ana evrede incelenmiştir: Cumhuriyet Öncesi Dönem, Erken Cumhuriyet Dönemi, İkinci Dünya Savaşı Yılları ve 1945 Sonrası Dönem.

Cumhuriyet Öncesi Dönem

Cumhuriyet öncesi dönemde sanatsal ve estetik değerlere verilen önem doğrultusunda eser biriktirme faaliyetleri özellikle padişah ve yönetici kesimde yoğunlaşmıştır. Osmanlı’da el yazmaları, silahlar, hat levhaları, dini eşyalar ve savaş ganimetleri bir araya getirilerek çeşitli koleksiyonlar oluşturulmuştur. İstanbul’un fethinden sonra Sultan II. Mehmed’in girişimleriyle Bizans’tan devralınan heykeller, kutsal eserler ve değerli ganimetler Aya İrini’de muhafaza edilmiştir. (Muşmal & Gümüş, 2021). Yavuz Sultan Selim’in hilafeti Osmanlı’ya taşınmasıyla kutsal emanetlerin İstanbul’a getirilmesi, Topkapı Sarayı’ndaki hazine koleksiyonlarının zenginleşmesine katkı sağlamış, böylece Osmanlı’da koleksiyonculuk anlayışı modern müzeciliğin altyapısını hazırlamıştır (Karaduman, 2016). Esas itibarıyla, Ayasofya’nın yakınındaki Aya İrini Kilisesi de İstanbul’un fethinden sonra yalnızca Osmanlı ordusuna ait değil, savaşlarda ganimet olarak elde edilen yabancı silah, araç ve gereçlerin de korunduğu bir silah deposu hâline getirilmiştir (Gerçek, 1999). Zamanla bu yapı, ilk sistematik koleksiyonların sergilendiği mekânlardan biri olarak işlev kazanmıştır. Bu birikim ve muhafaza anlayışı, ilerleyen yüzyıllarda Osmanlı’da koleksiyonculuğun kurumsallaşmasını teşvik etmiş ve modern müzeciliğe geçişte temel bir altyapı oluşturmuştur (Ateşoğulları, 2022).

1839 yılında Tanzimat’ın ilan edilmesinden hemen sonra müzecilik çalışmalarına başlanılmış Aya İrini Kilisesi’nin müze yapıldığı duyurularak eser toplanması için genelge yayımlanmıştır. 1846 yılında Tophane-i Amire Müşiri Ahmet Fethi Paşa tarafından Aya İrini Kilisesi’nde iki bölüm halinde bir müze düzenlemesi gerçekleştirilmiştir (Başaran, 1995; Shaw, 2004). Resmi anlamda Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk müzesi, Aya İrini Kilisesi içerisindeki eserlerle birlikte ulusal bir müze niteliğinde Maarif Nezareti çatısı altında Müze-i Hümayun adıyla 1869 yılında kurulmuştur. Müze müdürü ise İngiliz asıllı Edward Goold olmuştur (Muşmal & Gümüş, 2021). 1871 yılında çeşitli nedenlerle müze lağvedilmiştir. 1872 yılında ise tekrar kurulan müzenin müdürlüğüne ise Alman Dr. Phillip Anton Dethier getirilmiştir. 1880 yılında ölene kadar bu görevde kalmıştır. Dethier, Berlin Üniversitesi’nde tarih, klasik dönem, filoloji, arkeoloji ve sanat tarihi alanlarında eğitim görmüş, müzenin müdürlüğüne atandıktan sonra ilk işlerinden biri nizamname çıkarılmasını sağlamak olmuştur (Shaw, 2004). 1881 yılında Dethier’in ölümünden sonra müze müdürlüğüne gerçek anlamda müzeci, ressam ve Türk müzeciliğinin kurucusu Osman Hamdi Bey getirilmiştir (Tataroğlu, 2018). Bu dönemde ilk defa müze kataloglarının çıkarılması, eserlerin bilimsel tasnifi, uluslararası sergiler, eserlerin yurtdışına kaçırılışını önlemek için alınan yasal yaptırımlar İmparatorluk Müzesi’nin faaliyetleri arasında yer almıştır (Erbay, 2020).

Bununla birlikte eski eserlerin korunması ve yurtdışına kaçırılmasının engellenmesine yönelik ilk yasal düzenlemeler, 1869, 1874 ve 1884 yıllarında çıkarılan ve birbirini tamamlayan Âsâr-ı Atika Nizamnâmeleri ile hayata geçirilmiştir. Bu düzenlemeler, dönemin koşulları çerçevesinde arkeolojik eserlerin korunması, izinsiz kazıların önlenmesi ve eserlerin devlet mülkiyetine geçirilmesi gibi temel ilkelere dayanmaktadır (Çal, 1997).

Erken Cumhuriyet Dönemi

Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin tarihsel kökenlerinin araştırılması ve kültürel mirasının yeniden sahiplenilmesi konusuna büyük önem vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun

son dönemlerinde etkili olan Batılılaşma eğilimleri ve buna paralel gelişen kimlik karmaşası, toplumun kendi tarihî ve kültürel değerlerinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Atatürk, bu durumu tersine çevirmek amacıyla arkeoloji, antropoloji ve tarih disiplinlerini devlet politikalarının merkezine yerleştirmiş, özellikle Türk tarihinin derinliğini ve uygarlıklar üzerindeki etkisini vurgulayan çalışmaların desteklenmesini teşvik etmiştir (Önder, 1989; Toprak, 2012).

Bu teşvik ve ulus inşa ideali, Cumhuriyet Dönemi arkeoloji ve müzecilik faaliyetlerinin bilimsel ve kurumsal temellerinin, doğrudan Türk Tarih Tezi'nin epistemolojik çatısı altında şekillenmesine yol açmıştır. Bu çerçevede özellikle 1931-1945 yılları arasında, Türk Tarih Tezi'nin etkisi altında arkeoloji, antropoloji ile birlikte ulusal kimlik inşasının ideolojik bir aracı olarak konumlanmış; kazı bulgularının yorumu, evrensel gerçeklik iddiası temelinde yapılandırılmıştır (Karadaş & Demir, 2013). Arkeoloji, temel bir bilim dalı olarak ancak milliyetçiliğin devlet kurucu bir gereklilik haline gelmesiyle hobi statüsünü aşabilmiştir. Batı'da, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam eden yayılmacı ve sömürgeci politikalar için bir varlık kanıtı aracı işlevi görmüş; buna karşılık, diğer ülkeler de kendi iddialarını desteklemek için aynı arkeolojik argümanlara başvurmak zorunda kalmıştır (Aydın, 2010).

Ancak Türk Tarih Tezi'nin akademik itibarının azalması, Türk arkeoloji disiplininde ciddi bir "teorik boşluk" doğurmuş ve disiplin, teorisizliği benimseyerek özerk bir bilimsel geleneğe yönelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası siyasal alandaki müdahalenin göreceli olarak azalmasıyla kurulan bu özerklik, arkeolojinin diğer sosyal bilimlerdeki paradigma dönüşümlerinden bağımsız olarak geçerli bir bilimsel meşruluk alanını sürdürmesini sağlamıştır (Karadaş & Demir, 2013).

Cumhuriyet'in kuruluşunu takip eden yıllarda müzecilik, yalnızca tarihî eserlerin korunup sergilendiği alanlar değil, ulus-devlet inşasının kültürel ve ideolojik araçları olarak görülmüştür. Osmanlı'daki koleksiyonculuk geleneği, Cumhuriyet ideolojisinin yön verdiği kültür politikalarıyla kurumsallaştırılmış; müzeler, ortak bir tarih anlatısı etrafında toplumu birleştiren ve millî kimliği pekiştiren kurumlar haline gelmiştir. Bu dönemde koruma bilincini geliştirmek amacıyla yeni eğitim programları açılmış, uzmanlar yetiştirilmek üzere yurt dışına gönderilmiş ve edinilen bilgi birikimi Türkiye'de uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca tarihsel kentlerin yalnızca İslami ya da Osmanlı mirasıyla değil, daha eski uygarlıklarla da ilişkilendirilmesi, Türk kimliğini geniş bir tarihsel çerçeveye yerleştirme çabasını yansıtmaktadır (Özdoğan, 2006; Erşen, 2009).

Cumhuriyet öncesi son yıllarda ve Cumhuriyet'in ilk döneminde kültürel mirasın korunmasına yönelik atılan adımlar, modern müzeciliğin kurumsal temellerini oluşturmuştur. Bu çerçevede, 1920'li yıllarda Mübarek Galip Bey'in öncülüğünde Ankara'da bir müze kurulması, dönemin en önemli kültürel girişimlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi adıyla faaliyet gösteren bu kurumun temelleri, henüz Cumhuriyet ilân edilmeden önce atılmış; böylece yeni devletin kültür politikalarının öncülleri fiilen hayata geçirilmiştir (Özer, 2023; Uçkan, 2023). Aynı dönemde, 1922 yılında yayımlanan "Müzeler ve Âsâr-ı Atika Hakkında Talimat" başlıklı genelge ile valiliklere arkeolojik ve etnografik eserlerin toplanması, korunması ve nizamnamelere uygun şekilde müzelerde muhafaza edilmesi yönünde resmi talimat verilmiştir (Madran E., 1996; Özer, 2023). 1922 yılında Antalya Müzesi'nin kurulması, merkezi hükümetin Anadolu'da müzeciliği yaygınlaştırma iradesini açıkça ortaya koymaktadır (Özdoğan, 2011). 1924 yılında Topkapı Sarayı'nın müze olarak ziyarete açılması, Osmanlı saray kültürünün kamusal alana aktarılması açısından sembolik bir dönüm noktası olmuştur (Özer, 2023; Karadeniz & Okvuran, 2018).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kültürel mirasın korunması ve kurumsal müzeciliğin geliştirilmesi yönünde atılan somut adımlar arasında, 1925 yılı devlet bütçesinde müze harcamalarına özel bir kalem ayrılması, dikkat çeken önemli bir gelişmedir (Muşmal & Gümüş,

2021). Bu uygulama, müzeciliğin yalnızca kültürel bir ideal değil, aynı zamanda kamu politikası düzeyinde desteklenen bir alan haline geldiğini göstermesi bakımından simgesel bir öneme sahiptir. Ekonomik yetersizliklere rağmen, Cumhuriyet'in ilk yirmi yılında 35 yeni müzenin ziyarete açılmış olması, bu alandaki kararlılığı ortaya koymaktadır (Ateşoğulları, 2022).

İdari yapılanma açısından, 1920 yılında Osmanlı dönemindeki Müze-i Hümayunlar Müdiriyyet-i Umumiyesi yerine kurulan Türk Âsâr-ı Atıka Müdürlüğü, Cumhuriyet döneminde bu alandaki ilk kurumsal dönüşüm olarak kabul edilebilir (Çal, 1990). Bu müdürlük, 1922 yılında Hars ve Kültür Dairesi'ne, 1933'te ise Müzeler Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür. Kurumun adı, 1935 yılında Öntürkler ve Müzeler Direktörlüğü, 1941'de Antikite ve Müzeler Direktörlüğü ve nihayetinde 1944'te Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü olarak yeniden yapılandırılmıştır (Madran E., 1996). Tarihi eserleri korumanın geniş halk kitlelerinin desteği olmadan gerçekleşmeyeceği bilinciyle, 1926 Türk Ocakları ve 1932 Halkevleri aracılığıyla kültür varlıklarının korunmasında yerel unsurların desteği alınmıştır (Özer, 2023).

Atatürk'ün Türk arkeolojisi ve müzeciliğine yönelik en önemli kararları 1930'lu yıllarda şekillenmiş, özellikle eğitim politikaları ve kurumsal yapılanmaya ağırlık verilmiştir. 19 Şubat 1931'de Konya'dan Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği telgraf, Cumhuriyet dönemi müzeciliğinin manifestosu niteliğindedir. Bu telgrafta, Anadolu'daki eşsiz arkeolojik eserlerin korunması, uzman arkeologlara ihtiyaç duyulduğu ve bu amaçla öğrencilerin yurt dışında eğitim görmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir (Özden, Temel, & Doğaner, 2023).

Atatürk, 1931'de kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin (1935'ten itibaren Türk Tarih Kurumu) arkeolojik araştırma ve kazı yapma görevini üstlenmesini sağlamıştır. 1933'te İstanbul Üniversitesi'nde Prof. Dr. Helmuth Theodor Bossert öncülüğünde Türk Arkeoloji Enstitüsü açılmış, 1935'te kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ise Türk arkeolojisi ve müzeciliğinin en önemli bilimsel merkezi haline gelmiştir (İnan, 1957). Müzeciliğin kurumsallaşması, 23 Haziran 1934 tarihli 2530 sayılı Müzeler ve Rasathane Teşkilatı Kanunu ve 21 Mart 1938 tarihli 3340 sayılı Müzeler ve Ören Yerleri Ziyaretinden Alınacak Ücret Hakkında Kanun ile hukuki bir çerçeveye oturtulmuştur (Özden, Temel, & Doğaner, 2023).

II. Dünya Savaşı Zamanında Türkiye'de Müzecilik (1939-1945)

1939'da başlayan II. Dünya Savaşı, dünya nüfusunun %95'ini etkisi altına alan topyekûn bir evrensel seferberliğe yol açmıştır. Türkiye, bu küresel çatışmanın dışında kalmayı başaran nadir ülkelerden biri olmasına rağmen savaşın getirdiği evrensel ekonomik sıkıntılardan kurtulamamıştır. Bu dönemde, ulusal kaynaklar savunma ve güvenlik politikalarına ayrılmış, bu durum kültürel ve bilimsel faaliyetler (müzecilik dahil) için ayrılan bütçeleri kısıtlamıştır (Arslan, 2020).

1939-1945 dönemi, Türkiye'de müzecilikte büyük açılışların olmadığı fakat mevcut müzelerin korunması için yoğun çabaların sarf edildiği bir dönemdir. II. Dünya Savaşı koşulları yüzünden kültür politikası daha çok eserlerin güvenliği üzerine odaklanmıştır. Savaşa girmesek de ülkemize sıçrama ihtimaline karşı İstanbul'da bulunan bazı taşınabilir nitelikteki eserler (özellikle Topkapı Sarayı'ndaki değerli koleksiyonlar) tedbir amaçlı Anadolu'nun iç kesimlerine (Niğde gibi) nakledilmiştir. Savaş sonrasında bu eserler geri gönderilmiştir (Yenişehirlioğlu, 2008).

İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı uluslararası tehdit ortamında, Türk devleti kültürel varlıkların korunmasında çift yönlü bir strateji izlemiştir. Bir yanda müzelerdeki paha biçilmez arkeolojik eserler (maddi miras), hava saldırısı riskine karşı Anadolu'nun iç kesimlerine tahliye edilip korunurken; diğer yanda fikri ve siyasi mirasın güvence altına alınmasına odaklanılmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1941'deki sözleriyle işaret ettiği ve 1942'de kurulan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE), bu ikinci koruma stratejisinin temelini oluşturmuştur. Enstitünün

amaçlarından biri olan Türk İnkılap Tarihi Müzesi'ni kurma isteği, bu dönemdeki müzecilik faaliyetlerinin yalnızca antik eserlerle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda rejimin meşruiyet belgelerinin ve kurucu hafızanın "müzelik bir değer" taşıdığını göstermiştir. Bütün resmî kurumların İnkılap Tarihi ile ilgili evrak ve belgelerini TİTE'ye devretme kararı, tıpkı arkeolojik buluntuların müzelerde toplanması gibi, Cumhuriyet'in tarihi kayıtlarını tek bir merkezde arşivleyip kurumsallaştırarak savaşın getirdiği kayıp riskine karşı ulusal bir korunma mekanizması oluşturmuştur (Özer, 2023).

Savaş koşullarına rağmen kurumsal yapı güçlendirilmeye devam etmiştir. 1943 yılında Türkiye'deki müze ve müze depolarının sayısı artmış, bu kurumlarda 151 kişi istihdam edilmiş olup bunların 57'si uzman kadrolardan oluşmuştur (Resmî Gazete, 1943). 1944'te ise 4624 sayılı kanunla Antikiteler ve Müzeler Müdürlüğü genişletilerek Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü (EEMUM) kurulmuştur (Madran E., 1996). İkinci Dünya Savaşı zamanında açılan müzelerin kuruluş sürecini incelediğimizde;

Müze	Başlangıç Yılı	Başlangıç Mekânı/ Depo	Geçici Sergi/İlk Açılış	İkinci taşınma	Yeni Müze Binasına Taşınma	Notlar
Erzurum	1942	Yakutiye Medresesi (Depo)	1944 sergi alanına dönüştü	1947-çifte minareli medrese	1968 yeni müze binası	Depo → sergi → modern bina süreci tipik örnek
Eskişehir	1945	Alaaeddin Cami (Depo)	1966 Kurşunlu Külliyesine taşındı		1974 güncel müze binası – 2011 yeni müze binası	Eski dini yapıda başlama örneği
Gaziantep	1945	Halkevi (Depo)	1969 Nuri Mehmet Paşa Camisine taşındı		1969 inşa edilen yeni binaya taşındı	Depo → sergi → modern bina süreci tipik örnek
Kastamonu	1941	İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası (Depo)	1952 Müze olarak açıldı		1981 yeni teşhir düzenlemesi	Depo süreci uzun, maddi zorluklar etkili
Mardin	1945	Süryani Katolik Patrikhanesi	2000 yılında restore edilerek müze olarak açıldı			Tarihi yapının doğrudan müze olarak kullanılması, II. Dünya Savaşı sonrası restorasyon
Niğde	1940'lar	Ak medrese (Depo)	1957 müze olarak açıldı		1977 yeni müze binası	Depo → müze → yeni bina süreci Erzurum ve Eskişehir'e paralel

II. Dünya Savaşı (1939-1945) döneminde dahi tüm zorluklara rağmen Türkiye'de Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Kastamonu, Mardin ve Niğde olmak üzere toplam 6 ilde yeni arkeoloji müzesi açılmıştır. Bu, savaş koşullarında bile kültürel mirasa verilen önemin ve müzeciliği Anadolu'ya yayma iradesinin bir göstergesidir.

Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Kastamonu, Mardin ve Niğde'deki müzelerin kuruluş hikayeleri, Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin II. Dünya Savaşı (1939-1945) döneminde karşılaştığı ciddi ekonomik kısıtlamalar ve lojistik zorluklar bağlamında özel bir anlam taşımaktadır. Türkiye, savaşta tarafsız kalmasına rağmen kaynak kıtlığı ve inşaat imkânlarının sınırlılığı ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu zorlu koşullara rağmen kültürel mirasın korunması ve sergilenmesi amacıyla önemli adımlar atılmıştır. Bölgesel müzeler başlangıçta çoğunlukla mevcut tarihi

binalarda, eserlerin geçici olarak depolandığı ve küçük teşhir alanlarının oluşturulduğu yerler olarak faaliyete geçmiştir. Bu dönemin tipik örnekleri, Erzurum'da Yakutiye Medresesi, Eskişehir'de Alaeddin Camii ve Gaziantep'te Halkevi gibi yapıların öncelikle eserlerin korunması amacıyla kullanılmasıdır (Çal, 1990).

Bu müzelerin kuruluşu, sadece depo işleviyle sınırlı kalmamış, zamanla bir dönüşüm sürecini tetiklemiştir. Çoğu müze, II. Dünya Savaşı sonrasındaki 1950-1980 dönemi arasında modern müzecilik anlayışına uygun yeni binalarına taşınmış ve sergi düzenleri yenilenerek halkın erişimine açılmıştır. Yeni yapılan Gaziantep ve Erzurum Müze binaları, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çalışan Yüksek Mimar İhsan Kıyğı tarafından hazırlanan Müze Tip Projesi kapsamında inşa edilerek Türk Müzecilik Tarihi'ne planlı bir uygulamadan öte bir standartlaşma örneği olarak geçmiştir (Yıldız, 2001). Mardin ise bu genel seyrin dışında, tarihi bir yapı olan Süryani Katolik Patrikhanesi'nin restore edilerek 2000 yılında müzeye dönüştürülmesiyle doğrudan tarihi yapıyı koruma örneğini sunmuştur (Korkut & Özbek, 2021).

Bu bölgesel müzelerin ortak gelişim süreci, depo → geçici sergi → modern müze binası şeklinde ilerleyen bir evrimi işaret eder. Başlangıçta eserlerin acil korunması temel öncelik iken, zamanla sergileme ve halkın erişimi önem kazanmıştır. Gaziantep'te Zeugma mozaikleri gibi ulusal öneme sahip eserlerin sergilenmesi, bu müzelerin yalnızca yerel değil, ulusal kültürel değerler için de kritik işlevler üstlendiğini göstermiştir.

Özetle, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Kastamonu, Mardin ve Niğde arkeoloji müzeleri, savaş yıllarının zorluklarına rağmen kültürel mirası koruma ve topluma sunma çabasının simgeleri olmuştur. Bu müzeler, bölgesel tarihleri yansıtırken aynı zamanda Türkiye'nin modern müzecilik anlayışını şekillendiren adımları temsil eder.

1945 Sonrası Türk Müzeciliğinin Dönüşümü: Uluslararası Entegrasyon ve Yasal Çerçeve

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Türkiye'de müzecilik faaliyetleri yeniden ivme kazanmış ve kurumsal yapı güçlendirilmiştir. 1944'te kurulan EEMUM, savaş sonrası dönemin koruma politikalarına yön vermiştir. Kurulduğu yıllarda sadece müzeleri yönetmekle kalmamış, ülke genelindeki anıtların envanterini çıkartma, anıtsal yapıların onarımı ve yeni işlevler kazandırma, eski eserlerin çevresinde yapılan kamulaştırmalar ve çeşitli yayınlarla ilgilenmiştir (Madran E., 1996). EEMUM'un işleyişi, planlı-programlı, bilimsel temellere dayandırılmaya çalışan, ancak uygulamada kaynak yetersizliği ve uzman eksikliği nedeniyle kısıtlı kalan bir modeldir. 1940'lı yıllardaki bu yaklaşımlar, sonraki yıllarda Türkiye'de kurulan modern koruma kurumlarının (özellikle Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu) temelini oluşturmuştur (Madran E., 1996).

Maarif Vekaletinin önerisiyle bakım ve onarım giderleri genel bütçeden karşılanmak üzere bir grup vakıf yapının müze olarak kullanılması 29.08.1945 tarihinde bakanlar kurulu tarafından kararlaştırılmıştır. Bu yapılar arasında Konya Alaeddin Camii, Karatay Medresesi, Mevlâna Dergâhı, Sırçalı Medrese, Sâhib-i Ata Camii; İstanbul Fethiye Camii; Eskişehir Alaeddin Camii; Gaziantep Nuri Mehmet Paşa Camii; Aksaray Zinciriye Medresesi ile Akşehir Taş Medrese bulunmaktadır (Madran E., 1996).

1945 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in başkanlığında toplanan Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Kurulu toplantısında müzeciliğimizin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi yönünde önemli kararlar alınmıştır (Ateşoğulları, 2022). Görüşülen konularda eski eserlerle alakalı mevzuat bilgilerinin yetersiz olduğu görüşülmüş. Müzelerin modern bir şekilde gelişmesi amacı ile müzelerin, devlet müzeleri, bölge müzeleri, mahalli müzeler ve depolar olmak üzere dört kategoride ele alınmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Ayrıca Türkiye'nin sahip olduğu sayısız eseri gün yüzüne çıkarmak için nitelikli çalışana sahip olmak ve bu alanlarda öğrenci yetiştirme

gerekliliği vurgulanmıştır (Belli, 2024). Bu toplantı, II. Dünya Savaşı koşullarında Türkiye'nin kültürel miras yönetimini salt korumacı bir refleksin ötesine taşıyarak kurumsal, akademik ve modernleşme adımlarından oluşan bir çerçeveye oturtma gayreti olarak değerlendirilebilir.

1945 sonrası dönem, Türk müzecilik tarihi için önemli bir dönüşüm sürecinin başlangıcını temsil eder. Bu dönemin ilk kritik adımı, 1946 yılında Türkiye'nin Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı'na (UNESCO) üye olmasıyla atılmıştır (Ateşoğulları, 2022). Bu uluslararası entegrasyon, Türk müzeciliğini küresel normlara yaklaştırmıştır.

1950'li yıllarda, müzeciliğin sadece eser koruma işlevi değil, aynı zamanda turizm yoluyla ekonomik katkı sağlama potansiyeli de TBMM gündemine taşınmıştır. 1951'de kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, tarihî yapıların müzeye dönüştürülmesine olanak tanımış ve bu kapsamda 1952'de TBMM Müzesi kurulmuştur (Özer, 2023; Yenişehirlioğlu, 2008).

Uluslararası alandaki gelişmeler, 1956 yılında ICOM Türkiye Milli Komitesi'nin kurulmasıyla yakından takip edilmeye başlanmıştır. UNESCO'nun 1962 yılında düzenlediği, müzelerin eğitim işlevine dair seminerin Türkçe'ye çevrilmesi ise Türkiye'deki müze kadrolarında eğitimci pozisyonlarının oluşturulması yönündeki tartışmaları başlatmıştır (Atagök, 1999). 1966'da kurulan Topkapı Sarayı Müzesini Sevenler Derneği, müzelerle ilgili kurulan ilk sivil toplum örgütü olarak kaydedilmiştir. Bu dönemi takiben 1980'li yıllarda özel müzelerin denetimi artmış ve 1989 sonrası ise üniversitelerde müzecilik lisans ve yüksek lisans programları açılmaya başlamıştır (Uçar, 2019).

Bu dönemin en kapsamlı yasal dönüm noktası 21.07.1983 tarihinde kabul edilen 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'dur. Bu yasa, yalnızca müzeleri değil, aynı zamanda taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarını, sit alanlarını, doğal mirası ve arkeolojik değerleri de koruma altına alarak kültürel miras yönetiminde bütüncül bir yaklaşım benimsemiştir.

2863 Sayılı Kanun'un Müzecilik Açısından Temel Katkıları:

- Müzelerin yalnızca sergileme değil, bilimsel araştırma, koruma ve eğitim kurumları olarak işlev görmesini zorunlu kılmıştır.
- Özel müze açılmasına olanak tanıyarak müzecilikteki devlet tekeli kırılmış, çeşitliliği ve katılımı artırmıştır.
- Koleksiyonların envanterlenmesi ve eserlerin korunması gibi konularda hukuki standartlar belirlemiştir.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları aracılığıyla karar alma süreçlerini kurumsallaştırmıştır.

Yasa, müzeleri salt eser depolayan kurumlar olmaktan çıkarıp koruma bilinci ve uluslararası normlara uyum çerçevesinde yeniden tanımlamıştır. Bu yasal altyapı, Cumhuriyet'in erken dönemde attığı temelleri modern hukuk ve çağdaş kültürel miras yönetimi anlayışıyla bütünleştirmiştir.

Günümüzde bu kurumsallaşma anlayışı teknolojik gelişmelerle birleşmiştir. Özellikle 2020 sonrası pandemi döneminin hızlandırdığı sanal müzecilik uygulamaları, artan ziyaretçi yoğunluğunu yönetmek için Efes ve Göbeklitepe gibi ören yerlerinde hayata geçirilen gece müzeciliği projeleri ve ödüllü deneyim müzeleri, modernleşmenin çağdaş yansımalarıdır. Bu süreç, müzeleri kültürel mirasın taşıyıcısı olmanın ötesine taşıyarak toplumun eğitim, turizm ve dijital dönüşüm partneri haline getirmiştir.

Gaziantep'te İlk Müze Girişimi ve Sabahat Göğüş'ün Rolü

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Gaziantep bölgesindeki arkeolojik çalışmaların kesintiye uğradığı bir dönemde (Demir, 2019), 1944 yılında Sabahat Göğüş'ün Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nin kurucu müdürü olarak atanmasıyla kültürel miras yönetimi yeniden canlanmıştır (Ergeç & Demir, 2023). 1908'de Gaziantep'in köklü ailelerinden birine mensup olan Göğüş, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk arkeologlarından biri olarak eğitime verilen önemin bir temsilidir (Göğüş Atay, 2016).

Göğüş'ün çocukluk yılları, Antep Harbi'nin yıkıcı etkileriyle şekillenmiştir. Antep Harbinde annesi ve kardeşlerini kaybetmiş, kendisi ise bacağından ve kolundan yaralanmıştır. Kolundan aldığı hasar ilköğrenimine ara vermesine neden olmuştur. Ancak eğitime olan kuvvetli azmi sayesinde okul hayatına geri dönmüş; erkek kardeşlerinden daha hızlı öğrenme yeteneği, babası tarafından teşvik edilmesini sağlamıştır (Gaziantep Life, 2010). Gaziantep'te kız çocukları için ortaöğretim kurumu olmaması nedeniyle Adana Amerikan Kız Koleji'nde başladığı ortaöğrenimini Bursa Lisesi'nde yatılı olarak tamamlamıştır (Çevik, 2013).

Göğüş'ün mücadeleci kimliği, okul yıllarında filizlenmiştir. Amerikan Kız Koleji'ndeyken üniforma renklerinin Amerikan bayrağını çağrıştırması üzerine diğer öğrencileri örgütleyerek bu durumu protesto etmesi, onun küçük yaşlardan itibaren millî kimlik ve aidiyet duygusunu ödün vermeden savunduğunu göstermektedir. Bu eylem, onun liderlik vasfı yüksek, özgürlükçü ve mücadeleci kişiliğinin temelini attığını kanıtlamaktadır (Gaziantep Life, 2010). Ailesinin eğitime verdiği önem de kayda değerdir; dedesi Hacı Taha Efendi'nin Amerikalılara arazisini satmak yerine bağışlayarak "Göğüş ailesinin çocukları burada okuyacaktır" şartını koşması, ailenin eğitim misyonunu açıkça ortaya koymaktadır (Çevik, 2013).

Ayrıca Gaziantep'teki eğitimini aile büyüklerinin bağışladıkları arazi üzerine inşa edilen Amerikan Kız Koleji'nde tamamlayan Sabahat Göğüş'ün, eğitimi sırasında yine Amerikalı misyonerler tarafından kurulan müzeyi görme ihtimali de bulunmaktadır (Demir, 2019). Sivil inisiyatifle kurulmuş bir koleksiyonu erken yaşta deneyimlemesi ihtimali, onun kültürel miras algısının yalnızca Ankara odaklı bir çizgide kalmadığını, yerel ve uluslararası etkileşimlere de açık olabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Lise sonrası Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde başladığı yükseköğrenimi kişisel gerekçelerle yarıda bırakan Göğüş, kariyerini değiştirmiştir. Bu değişimde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün arkeoloji alanına yönelik teşvikleri ve bu bilimin ulusal kimlik inşasındaki stratejik rolü etkili olmuştur. Göğüş, 1935-1939 yılları arasında, bizzat Atatürk'ün himayesinde kurulan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) Arkeoloji Bölümü'nde öğrenim görmüştür (Çevik, 2013). DTCF, Erken Cumhuriyet dönemi ulus-devlet ideolojisini ve Türk Tarih Tezini besleyen, merkezî bir bilim ve kültür kurumu olma vasfını taşımaktadır. Bu kritik mezuniyet bilgisi, aynı zamanda dönemin ulusal nitelikteki yayın organı olan Ulus gazetesinde kayda geçirilerek (Ulus, 1940), kurumsal temelin kamusal alanda teyidini sağlamıştır.

DTCF'deki öğrenim yıllarına dair anıları, Fakülte'nin o dönemde sahip olduğu ayrıcalıklı konumunu ve öğrencilere sağlanan maddi imkanları çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. Göğüş, "Banyoları, sıcak suyu 24 saat akardı... Bize sadece o fakülteyi okumak düşüyor" sözleriyle somut ayrıntılarla aktardığı bu destek, onun Cumhuriyet'in entelektüel misyonuna yönelik derin minnettarlığını yansıtmaktadır (Gaziantep Life, 2010). Öğrencilerden beklenen tek şeyin "okumak" olduğu bilinci, Göğüş'ün Cumhuriyet ideallerine bağlılığını ve kendisine yüklenen görev bilincini güçlü bir disiplinle kavradığını göstermektedir. Bu durum, dönemin eğitim kurumlarının ulusal kalkınma ve kültürel kimlik oluşturma hedeflerine hizmet eden bir misyonerlik ruhuyla işlediğini teyit etmektedir.

Göğüş'ün 1944 yılında Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nin kurucu müdürü olarak resmen atanmasından yıllar önce, yerel bilim çevrelerindeki aktif rolü dönemin ulusal gazete kayıtlarıyla sabittir. 20 Eylül 1937 tarihli Son Posta gazetesinde yayımlanan haber, Göğüş'ün henüz genç bir kadın olarak Türk Tarih Kurultayı'na (TTK) Halkevi temsilcisi olarak memur edildiğini ve Gaziantep'te iki ay boyunca etimoloji ve eski eserler (eti eserleri) ile meşgul olduğunu göstermektedir (Son Posta, 1937). Bu bilgi, Göğüş'ün 1937 gibi erken bir tarihte Halkevi'nin Sergi ve Müzeler Komitesi'nde yer aldığını ve sahadaki materyallerle doğrudan temas kurduğunu kanıtlamaktadır. Bu durum, onun müzecilik birikiminin 1944'teki resmî göreviyle başlamadığını; aksine, Erken Cumhuriyet döneminin kültürel inşasında kritik rol oynayan Halkevleri mekanizması içinde yetiştirildiğini ortaya koymaktadır

DTCF'den mezuniyetinin ardından Ankara'da Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde tescil üyesi olarak çalışan Sabahat Göğüş'e, Gaziantep'in ileri gelenlerinin şehirde müze açılması talebi üzerine, Antepli olması nedeniyle bu görev teklif edilmiştir (Gaziantep life, 2010). 1944 yılında Gaziantep Arkeoloji Müzesi'ni kurarak müzecilik alanındaki görevine başlamıştır. Göreve ilk atandığı dönemde, kentte ikamet edecek yerinin bulunmadığını ve görevinin ilk iki ayında maaş alamadığını ifade etmesi, dönemin zorlu koşullarını ortaya koymaktadır (Çevik, 2013).

Müze faaliyetleri başlangıçta Halkevi binasında depo olarak yürütülmüştür (Çal, 1990). Mekân yetersizliği nedeniyle eserler daha sonra Nuri Mehmet Paşa Camii'ne taşınmıştır (Ünsal, 2022). 1958'de bu camide eserler halkın ziyaretine açılmış, ancak heykeltıraşlık eserlerinin dini hassasiyetler nedeniyle "put" olarak değerlendirilmesi, sergileme konusunda çeşitli tartışmalara yol açmıştır (Ergeç & Demir, 2023). Müze, 1969 yılında daha kurumsal bir yapıya kavuşarak günümüzdeki binasına taşınmıştır (Çal, 1990).

Göğüş'ün Gaziantep'e dönüşü ve yerel yönetimlerle olan ilk etkileşimleri, kültürel mirasa yönelik bakış açısındaki çarpıcı tezatları gözler önüne sermektedir. Şehre geldiğinde belediye başkanının Gaziantep Kalesi'ni yıkıma verme girişimini öğrenmiş ve elindeki sınırlı yetki belgesini kullanarak ve dönemin valisiyle görüşerek bu girişimi durdurmuştur (Gaziantep Life, 2010). Kale'nin bir kısmı yıkılmış olsa da kalan kısmının korunmasını sağlamıştır. Bu mücadele esnasında belediye başkanının kendisine yönelttiği: "Sabahat Hanım bundan başka (arkeoloji) fakülte bulamadınız mı okuyacak" şeklindeki sözleri (Gaziantep Life, 2010), dönemin yerel yönetim kadrolarının arkeoloji bilimini ve kültürel mirasın korunmasını faydasız bir uğraş olarak gördüğünü açıkça yansıtmaktadır. Göğüş'ün kararlı çabaları, sadece Gaziantep'in sembolik bir tarihsel yapısını kurtarmakla kalmayıp, aynı zamanda yerel tarih bilincini güçlendirmek ve kültürel kimliğini önceliklendiren bir neslin yetişmesi hedefine hizmet eden kurucu bir eylem niteliği taşımaktadır.

Sabahat Göğüş'ün müze müdürlüğü görevi, Avanzade Mehmet Süleyman'ın Ulum-ı Hafiyeden Musavver ve Mükemmel Kıyafetnâmede bahsettiği gibi kadının rolünün ev içi görevlere ve nesli korumaya indirgendiği, erkek egemen bir toplumsal yapıda kadınların entelektüel ve idari yetkinliğini sorgulayan zihniyete karşı kritik bir duruş sergilemiştir. Onun bu icraatları, biyolojik determinizmle (beyin ağırlığının zekâ göstergesi sayılması) meşrulaştırılan cinsiyetçi antropoloji paradigmasını ampirik düzeyde çürüterek, kadınların muhakeme yeteneği ile kamusal alanda liderlik edebileceğini kanıtlamıştır (Toprak, 2012). Bu bağlamda Göğüş'ün Gaziantep'teki arkeolojik mirasın korunmasındaki öncülüğü, sadece kültürel miras yönetimi açısından değil; aynı zamanda, kadının toplumsal kaderinin biyolojik sınırlamalarla belirlenmediğini gösteren, kamusal alanda kadın liderliği adına epistemolojik bir kırılma noktası teşkil etmesi bakımından da önemli bir değere sahiptir.

Dönemin yerel basını olan Gaziyurt Gazetesi, müzenin kuruluş sürecinin erken evrelerini belgeleyen önemli bir kaynaktır. Gazetenin 29.10.1949 tarihli nüshası, müze faaliyetlerinin 1944 baharında son derece kısıtlı imkânlarla, yalnızca tek bir personel (Göğüş) ile Halkevi'nin bir odasında başladığını kaydetmektedir. Müzenin ilk koleksiyonu, Halkevi'nin tarih ve müze kolu tarafından toplanan eserlerin devriyle oluşturulmuştur. Ayrıca, Adana'da muhafaza edilen Gaziantep'e ait mahkeme sicillerinin müzeye iade edilmesi (Gaziyurt, 1949) koleksiyonun sadece arkeolojik eserlerle değil, aynı zamanda tarihi belgelerle (arşiv materyali) de zenginleştirilmesi yönündeki erken bir kurumsal bilinci göstermektedir.

Halkevi'ndeki kısıtlı imkânlar kalıcı mekân arayışını zorunlu kılmıştır. Harap durumdaki Nuri Mehmet Paşa Camii'nin müze olarak kullanılması hedeflenmiş ve merkezi destekle (1947'de Millî Eğitim Bakanlığı bütçesinden 20.000 lira ödenek) onarım süreçleri başlatılmıştır. Ancak Gaziyurt Gazetesi'ndeki veriler, kurumsal kapasitenin son derece sınırlı kaldığını, 1949 yılına kadar tüm idari ve saha görevlerinin yalnızca Göğüş tarafından yürütüldüğünü ve ancak bu tarihte bir yardımcı kadro tahsis edilebildiğini ortaya koymaktadır (Gaziyurt, 1949). Bu durum, onarım için merkezi kaynak ayrılmasına rağmen, işletme ve personel maliyetlerinde yaşanan yetersizliği ve Göğüş'ün olağanüstü kişisel çabasını kanıtlamaktadır. 1940-1950'li yıllarda arabanın zor bulunduğu, daha çok at üstünde göreve gidildiği bir dönemde Göğüş'ün müdür olarak üstlendiği bu görev, dönemin ekonomik zorlukları ve toplumsal cinsiyet temelli önyargılar göz önüne alındığında, güçlü bir irade ve öncü bir vizyonun göstergesidir.

Gaziantep Müzesi'nin erken dönem idari yapılanması, arkeolojik eserlerin toplanması, envantere kaydedilmesi ve bilimsel muhafazasını içeren üç temel faaliyet alanı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu faaliyetlerin en dikkat çekici yönü, müzenin klasik sergileme misyonunun ötesine geçerek proaktif bir koruma modelini benimsemesidir.

Müze müdürünün bizzat sahaya çıkarak, özellikle heykel ve kabartma gibi taş eserlerin kent merkezleri, köyler ve tarım arazilerinde yerinde tespiti amacıyla köylülerle doğrudan temas kurduğu ve eserlerin kaybolmasını önlemeye çalıştığı aktarılmaktadır (Gaziyurt, 1949). Bu saha temelli yaklaşım, müze faaliyetlerinin yalnızca koleksiyon oluşturma değil, aynı zamanda önleyici koruma ve yerel halkı kültürel miras konusunda bilinçlendirme sorumluluğunu da aktif olarak üstlendiğini göstermektedir.

İdari yapılanmanın ikinci önemli odak noktası ise etnografik koleksiyonların sistemli biçimde oluşturulmasıdır. Geleneksel yaşam biçimlerini ve kültürel sürekliliği yansıtan eserlerin toplanmasıyla, Gaziantep Müzesi'nin yalnızca antik döneme odaklanmadığı, aynı zamanda Cumhuriyet'in halkbilimini ve yerel kimliğini belgeleme misyonunu da üstlendiği görülmektedir. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Hamit Z. Koşay'ın 1948'deki ziyareti sırasında bu koleksiyonlara özel ilgi göstermesi ve aynı yıl içerisinde yaklaşık sekiz bin liralık etnografik nitelikli eşyanın satın alınması (Gaziyurt, 1949), dönemin kısıtlı ekonomik koşulları altında, etnografik koleksiyon oluşturma faaliyetlerinin kapsamını ve merkezi kaynaklarca onaylanma düzeyini ortaya koymaktadır.

Müzenin üçüncü çalışma safhası olan bilimsel yayın ve sistematik kazı faaliyetleri ise Gaziyurt Gazetesi'nin 1949 tarihli yazısında belgelendiği üzere, kısıtlı imkânlarla yürütülmüştür. Bütçe yetersizliği nedeniyle yayın faaliyetlerinde neredeyse hiç mesafe alınamamış; arkeolojik kazı girişimleri ise Halkevi tarafından sağlanan sınırlı bir ödenekle Dülük'te birkaç mezarın temizlenmesiyle sınırlı kalmıştır. Yazıda, müze müdürü Sabahat Göğüş'ün kırsal alanlarda yerel halkla doğrudan temas kurarak eserlerin tahribini önlemeye çalışmasının, bilimsel araştırmanın maddi sınırlılıklarını belirgin kıldığı vurgulanır. Aynı zamanda, İngiliz bir heyetin Sakçagözü (Keferdiz) Höyüğü'nde gerçekleştirdiği kazı buluntularının Gaziantep Müzesi'ne teslim edilmesi,

uluslararası iş birliğinin koleksiyon zenginleşmesine yaptığı katkıyı göstermektedir (Gaziyurt, 1949).

Sabahat Göğüş'ün kadın bir arkeolog ve kamu yöneticisi olarak bu göreve getirilmesi ve uzun yıllar boyunca görevini sürdürmesi, dikkate değerdir. 1940'lı yıllarda kadınların akademi ve kamu kurumlarında üst düzey görev almasının son derece sınırlı olduğu düşünüldüğünde Göğüş'ün gösterdiği özveri, kararlılık ve kurumsal inşa çabası istisnai bir öneme sahiptir. Onun bu konumu, dönemin toplumsal cinsiyet kalıplarına meydan okuyan öncü bir adım niteliğindedir. Merkezi destek ve yeterli kadrodan yoksun bir ortamda hem bilimsel hem de yönetsel sorumlulukları büyük bir direnç ve adanmışlıkla yerine getirmesi, onu Cumhuriyet Dönemi bölgesel müzecilik tarihinde öncü bir figür olarak konumlandırmıştır. Göğüş'ün mücadelesi, müzecilik alanında kadın temsiliyetinin kurumsallaşmasına katkı sağlamış ve kadınların bilimsel ve idari alanlardaki ilerleyişine ışık tutmuştur.

Gaziantep Müzesi müdürlüğü görevinin yanı sıra Sabahat Göğüş bölgesel arkeolojik çalışmalara da aktif olarak katılmıştır. 1946 yılında H. Th. Bossert ile Dülük'te özel incelemelerde bulunmuştur (Taşkiran, 2022). Gaziantep Kale Höyük ve Cıncıklı Höyük gibi yerel kazı alanlarında görev almış; 1949'da Sakça Gözü, 1952, 1956 ve 1959'da Harran, 1960'ta Turlu kazılarında Bakanlık Kazı Temsilcisi olarak kilit bir rol oynamıştır. Bu görevler, onun bölge arkeolojisine olan katkısının yerel sınırları aşan bir nitelik taşıdığını teyit etmektedir.

Göğüş'ün bilimsel birikimini yansıtan çalışmalar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Arşivi'nde yer alan terfi etütleri (Bilgen, 2019) aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Tespit edilen beş terfi etüdü şunlardır:

- Gaziantep Tarihine Bir Bakış (1951)
- The Sakça Gözü Cave Site (1954)
- Arzawa ve Lugga Memleketlerine Ait Bir Harita (İngilizceden çeviri, 1954)
- Gaziantep Müzesi'nde Bulunan Hitit Eserleri (1957)
- Cağdın Eserleri (1960)

Ayrıca 1946 yılında Türk Tarih Kurumu (TTK) tarafından yayımlanmış "Tarih Öncesi ve Tarihi Çağların Mukayeseli Zaman Tablosu" başlıklı bir çeviri eseri de bulunmaktadır. Bu çalışmalar, onun yalnızca uygulayıcı bir müzeci değil, aynı zamanda bilimsel üretime önem veren bir araştırmacı kimliğiyle de öne çıktığını ortaya koymaktadır. Yerel yayınlarda da makaleleri bulunmaktadır (Belkıs'ın Öyküsü, 1990; Gaziantep Kalesi, 1945; Gaziantep Kalesine Kısa Bir Bakış, 1955; Gaziantep Tarihi Hakkında Notlar, 1959).

Sabahat Göğüş 1944'ten 1974'e kadar yaklaşık otuz yıl boyunca Gaziantep Arkeoloji Müzesi müdürlüğünü sürdürmüş ve 1995 yılında vefat etmiştir (Ergeç & Demir, 2023). Onun kişisel azmi ve saha odaklı yaklaşımı, dönemin sınırlı imkânları içinde bir kurumun temelini nasıl atılabileceğini açıkça ortaya koymuş; Türk müzecilik tarihine silinmez bir iz bırakmıştır.

Sonuç

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında siyasal hedef, ulus-devlet kimliğinin inşasıdır. Bu bağlamda müzeler, ortak bir tarih bilinci yaratma işleviyle ön plana çıkmıştır. Atatürk'ün tarih tezleri ve arkeolojiye verdiği önem, müzecilik faaliyetlerini doğrudan etkilemiştir. Anadolu'nun pek çok kentinde müze açılması, kültürel mirasın ulusal bir çerçevede yeniden yorumlanmasını sağlamış, müzeler aynı zamanda modernleşme ve laikleşme politikalarının sembolleri haline gelmiştir.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı yıllarında (1939-1945), tarafsız kalmaya çalışsa da ekonomik kaynaklar daralmış, toplumsal koşullar ağırlaşmıştır. Buna rağmen yeni müzelerin açılması, kültürel politikaların sürekliliğini göstermektedir. Bu dönemde müzecilik, ulusal kimlik inşasından taviz verilmediğini ve devletin kültürel kurumları stratejik olarak koruduğunu göstermektedir. Kastamonu, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep ve Mardin'deki müze açılışları, kültürel politikanın sürekliliğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum, savaş koşullarına rağmen kültürel mirasın korunması ve kamusal hafızanın inşasına verilen önemi yansıtmaktadır.

Sabahat Göğüş, Türkiye'nin erken Cumhuriyet Dönemi'nde müzecilik alanında önemli bir figür olarak öne çıkmakta ve Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nin kuruluşu ile bu alandaki kurumsal gelişmelere öncülük etmiştir. Müze müdürü olarak geçirdiği yıllar boyunca, yalnızca eserlerin korunmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal bilinç ve kültürel mirasın yaşatılması konularında etkin bir rol üstlenmiştir. Zorlu koşullara rağmen, köylülerle kurduğu doğrudan temas ve aydınlatıcı sohbetler, onun toplumla bütünleşme çabasını ve halkın kültürel değerlerine sahip çıkma arzusunu göstermektedir.

Göğüş'ün kişisel tarihindeki travmatik olaylar ve mücadeleleri, onun güç ve direncini daha da artırmış, bu bağlamda eğitim ve müzecilik alanındaki kararlılığıyla dikkat çekmiştir. Müze faaliyetlerinin başlangıcındaki sınırlı imkânlar, zamanla Gaziantep'in kültürel mirasının korunmasına yönelik daha geniş kapsamlı projelere kapı aralamıştır. Göğüş'ün yalnızca fiziksel eserlerin korunmasına değil, aynı zamanda yerel kültürün maddi mirasına da özen göstermesi, müzeciliğin evrimsel sürecinde önemli bir dönemi temsil etmektedir.

Göğüş'ün akademik çalışmaları, Türkiye'nin arkeolojik ve müzecilik pratiğine yaptığı katkıların yanı sıra, bu alandaki literatüre de önemli bir derinlik katmaktadır. Onun çeviri eserleri ve bilimsel yayınları, arkeoloji ve tarih disiplinleri arasında köprü görevi görerek, Türkiye'deki kültürel mirasın daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamıştır.

Sonuç olarak Sabahat Göğüş'ün hayatı ve kariyeri, yalnızca bireysel bir başarı hikayesi değil, aynı zamanda Türkiye'nin kültürel mirasının korunması ve geliştirilmesi adına atılan adımların bir yansımasıdır. Onun müzecilik ve arkeoloji alanındaki özverili çalışmaları, günümüzde de önemli bir referans noktası oluşturarak, yeni nesil müzecilere ilham kaynağı olmayı sürdürmektedir. Bu bağlamda, Sabahat Göğüş, sınırlı kaynaklarla bir kurumu inşa etme, yerel direnişle mücadele etme ve kadın bir yönetici olarak bilimsel otoriteyi sağlama çabaları, günümüzde de önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Bu bağlamda Sabahat Göğüş, Türkiye müzeciliğinin kurucu figürlerinden biri olarak tarihsel açıdan kritik bir yer edinmiştir.

Beyanlar / Declarations

Etik Kurul / Ethical Committee: Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

Hakem Değerlendirmesi / Peer Review: Dış bağımsız hakemlerce çift taraflı kör hakemlik sürecinden geçirilmiştir. Externally and double-blind peer reviewed.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The author have no conflicts of interest to declare.

Finansal Destek / Financial Disclosure: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Arad, S. (1955.02.25). Gaziantep Kalesine Kısa Bir Bakış. *Demokrat Ülkü Gazetesi*.
- Arslan, M. (2020). 1939-1946 Yılları Türkiye'sinde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Gelişmeler. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 6(2), 145-157.
- Artun, A. (2012). *Sanat Müzeleri 1- Müze ve Modernlik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atagök, T. (1999). *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Ateşoğulları, S. (2022). Değişen ve Gelişen Türkiye Müzeleri. *Türk Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi*, 88, s.35-53.
- Aydın, S. (2010). Toprak Altından Kimlik Devşirmek. *Arkeo Atlas*, 7, s.126-141.
- Başaran, C. (1995). *Arkeolojiye Giriş I-II*. Erzurum: Aşiyen Kitabevi.
- Belli, F. B. (2024). *Eski Eserler ve Müzeler Birinci Dayanışma Komisyonu*. 09 05.2025 tarihinde Türkiye Turizm Ansiklopedisi: Türk Turizminin Hafızası: <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/eski-eserler-ve-muzeler-birinci-dayanisma-komisyonu> adresinden alındı
- Bilgen, Ç. (2019). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları Arşivindeki Müzecilere Ait Terfi Tezlerinin Yüksek Mimar Mustafa Ayaşlıoğlu Örneğinden İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 535-555.
- Çal, H. (1990). *Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası*. (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi.
- Çal, H. (1997). Osmanlı Devleti'nde Asar-ı Attika Nizamnameleri. *Vakıflar Dergisi*, 391-400.
- Çevik, Ö. (2013). "Türkiye Arkeolojisinde Öncü Kadınlar". T. Oğuz, S. Mustafa H., & K. Erkan içinde, *Tarhan Armağanı*, İstanbul: Ege Yayınları, s. 131-142.
- Demir, T. (2019). Gaziantep'te 19. Yüzyıldan Günümüze Gerçekleştirilen Arkeolojik Çalışmalar. (Ed). T. Demir, M. Ekici, M. Şahan Dinç, & Ç.M. Tarhan, *Rifat Ergeç Armağanı*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi. s. 111-125.
- Erbay, F. (2020). Türkiye'de Müzeciliğin Tarihi. 09 04, 2025 tarihinde Türkiye Turizm Ansiklopedisi: Türk Turizminin Hafızası: <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/turkiyede-muzeciligin-tarihi> adresinden alındı
- Ergeç, R., & Demir, T. (2023). Gaziantep'te Müzeciliğin Bölge Arkeolojisine ve Kültür Turizmine Etkisi. 100. Yılında Cumhuriyet Dönemi Gaziantep, Gaziantep: Gazikültür. s. 272-282.
- Erşen, A. E. (2009). *Tarihi Kentlerin Korunmasında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararlarının Edirne Kenti Örneğinde Değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi) YÖK Tez Merkezi.
- Gaziantep Life (2010). Türkiye'nin İlk Kadın Müze Müdürü, Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nin Kurucusu Arkeolog Sabahat Göğüş (1908-1995). *Gaziantep Life*, 8/45 s. 64-68.
- Gazi yurt (1949. 10.29). Eski Eserler ve Müzecilik. *Gazi yurt Gazetesi*.
- Gazi yurt (1949. 11.03). Eski Eserler ve Müzecilik. *Gazi yurt Gazetesi*.
- Gerçek, F. (1999). *Türk Müzeciliği*. Ankara: TTK.
- Göğüş Atay, Z. (2016). Şehirlerin Gelini "Arus-u Buldan". Gaziantep: Sertaç.
- Göğüş, S. (1963). Çağdın. *Gaziantep Kültür Dergisi*, 6, s. 53.
- Göğüş, S. (1964). Gaziantep Tarihi Hakkında Notlar. *Gaziantep Kültür Dergisi*, 7, 7-8, 19-21.
- ICOM. (2010). *Key Concepts of Museology*. (A. Desvallees, & F. Mairesse, Dü) Armand Colin.
- İnan, A. (1957). Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-16.
- Karadeniz, C., & Okvuran, A. (2018). Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye'de Müze Eğitimi: Tarihsel Gelişim ve Eğitim Tasarıları. *Milli Folklor*, 2018(118), s. 101-113.

- Karadaş, Y., & Demir, T. (2013). Türkiye'de 1930-1970 Arası Arkeoloji Paradigmasının Bilim Sosyolojisi Açısından Bir Betimlemesi. *İnsanbilim Dergisi*, 2(2), 1-16.
- Karaduman, H. (2016). *Ulus-Devlet Bağlamında Belgelerle Ankara Etnografya Müzesi'nin Kuruluşu ve Milli Müze*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Korkut, T., & Özbek, G. (2021). Mardin Müzesi'nin Çağdaş Müzecilik Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi. *Artuklu Akademi*, 8(1), s. 157-184.
- Kuijt, J., & Goring Morris, N. (2002). Foraging and Social Complexity in the Pre-Pottery Neolithic of the Southern Levant: A Review and Synthesis. *Journal of World Prehistory* 16(4), 361-340
- Küçükhasıköylü, N. (2023). Dünyada Müzeciliğin Tarihsel Gelişimi, (Ed.) E. Altınsapan-N. Küçükhasıköylü, *Müzecilik ve Sergileme*, s.31-62, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Louvre Müzesi Tarihi: Geçmişten Günümüze Evrim. (2024, 26 08). 2025.02 09 tarihinde Vacatis: https://vacatis.com/tr/louvre-m%C3%BCzesi-tarihi/?utm_source=chatgpt.com. adresinden alındı.
- Madran, B. (2022). Yüzyıllardır Değişen Tanımların Son Noktası: Müze Nedir? *Mimarlık*, 428, s.10-13.
- Madran, E. (1996). Cumhuriyet'in İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-1. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16 (1-2), 59-97.
- Muşmal, H., & Gümüş, H. (2021). *Türkiye'de Müzecilik (1839-1938)*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Önder, M. (1989). Atatürk ve Müzeler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6(16), s.63-74.
- Özden, N., Temel, M., & Doğaner, Y. (2023). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Yeni Türkiye: Türkiye Cumhuriyeti*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Özdoğan, M. (2011). *Arkeolojik Kazılar Bilimsel Çalışma mı? Toprak Hafriyatı mı?* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Özdoğan, M. (2006). *Arkeolojinin Politikası ve Politik bir Araç Olarak Arkeoloji*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özer, İ. (2023). Cumhuriyet Dönemi Türk Müzeciliği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(3), 273-287.
- Shaw, M.K.W. (2004). *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Son Posta, (1937.09.20). Antebin Türk Tarih Kurultayında Genç Bir Bayan Temsil Ediyor, *Son Posta Gazetesi*.
- Şahin, M. (2019). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Müzecilik (1846-1938)*. (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi) YÖK Tez Merkezi.
- Tarhan, Ç.M. (2019). *Beycesultan ve Laodikeia Örneklerinden Hareketle Kazı Alanlarındaki Arkeolojik Koruma Olgusunun Değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi), YÖK Tez Merkezi.
- Taşkıran, H. (2022). Paleolitik Çağ'da Gaziantep. Ed. A. Engin, & K. Gökay, *Prehistorik Dönemlerden Geç Antik Dönem'e Gaziantep Arkeolojisi* (s.15-27). İstanbul: Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü.
- Tataroğlu, E. (2018). Osman Hamdi Bey: 19. yüzyılın Türk Müzecisi- Devlet Adamı-Ressamı-Sanat Eğitimcisi-Arkeoloğu. *Milli Eğitim*, 48(221), 175-185.
- T.C. Resmî Gazete (1943). 5309 Sayılı Resmî Gazete, 14 Temmuz 1943.
- Toprak, Z. (2012). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Türkiye'nin İlk Kadın Müze Müdürü, Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nin Kurucusu Arkeolog Sabahat Göğüş (1908-1995). (2010, Mart/Nisan). *Gaziantep Life*, 64-68.

- Uçar, M. (2019). *Türkiye'de Müzeciliğin Tarihsel Gelişiminin Kurumsalcı Bakış Açısıyla Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi), YÖK Ulusal Tez Araştırma Merkezi.
- Uçkan, O. (2023). Cumhuriyetimizin 10. Yılında Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunması Süreci. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 171-184.
- Ulus. (1940.07.11). Dil Tarih Coğrafya Fakültesini Bitirenler. *Ulus Gazetesi*.
- Uzun Aydın, D. (2020). Koleksiyon Toplanmasından Müze Yapılarına Geçiş Aşamaları ve İlk Müze Okulu (İzzediniye) Açma Girişimi. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 6(1), 82-91
- Ünsal, A. T. (1970, 1 Ocak). *Zevkini alışkanlık haline getirme!* Gaziantep Sabah Gazetesi. <https://gaziantepsabah.com/makale/1926/zevkini-aliskanlik-haline-getirme>
- Vargün, Ö. (2023). Cumhuriyet Dönemi Ulus Kimlik İnşasında Müze, Kültür ve Sanat Yönetimi. *Yeni Yüzyılda İletişim Çalışmaları Dergisi*, 4(8), 121-134.
- Yenişehirlioğlu, F. (2008). Geçmişten Geleceğe Türkiye'de Müzecilik Üzerine Bazı Gözlemler. *Geçmişten Geleceğe Türkiye'de Müzecilik II: Eğitim, İşletmecilik ve Turizm Sempozyumu*, Ankara: Vehbi Koç ve Ankara Araştırma Merkezi, s. 1-7.
- Yıldız, E. (2001). *Türkiye'de Müze Yapılarında Uygulanmış Tip Projelerin Koleksiyonlar ve Coğrafi Farklılıklar Açısından İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi), YÖK Tez Merkezi.

Extended Abstract

This study explores the development of museum practices and cultural heritage management in Türkiye during World War II (1939–1945), with a particular focus on the establishment of the Gaziantep Archaeological Museum. The research aims to demonstrate that, despite severe economic constraints and institutional limitations imposed by wartime conditions, efforts to preserve and institutionalize cultural heritage continued, especially at the local level. Within this framework, the work of Sabahat Göğüş—Türkiye’s first female museum director—provides a valuable case through which the ideological, social, and scientific dimensions of early Republican museology can be examined.

Following the proclamation of the Republic, museums assumed a central role in the construction of national identity. Archaeology and museology were no longer limited to the collection and display of artifacts but became instruments through which Anatolia’s ancient civilizations were integrated into a modern national narrative. This process, however, was significantly disrupted by the outbreak of World War II. Although Türkiye remained officially neutral, wartime economic pressures resulted in reduced public spending, shortages of trained personnel, and limited infrastructure development. Consequently, cultural policies during this period prioritized the protection of existing collections and the gradual establishment of regional museums rather than large-scale institutional expansion.

The founding of the Gaziantep Archaeological Museum stands as a notable example of this cautious yet persistent approach. Sabahat Göğüş’s appointment as museum director in 1944 marked a critical moment in both institutional history and gender representation within the cultural sector. At the time of her appointment, the museum lacked a permanent building, adequate funding, and sufficient staff. Initial activities were conducted in the local Community Center, primarily functioning as a storage space for archaeological materials. Subsequently, a historic mosque was adapted as a temporary exhibition venue. This progression reflects a broader wartime pattern in Türkiye, where museums often evolved from provisional storage facilities into public institutions through gradual adaptation.

Göğüş’s museological practice extended well beyond administrative duties. She actively participated in fieldwork, identifying and documenting artifacts in rural areas and working directly with local communities to prevent the destruction or illegal removal of cultural materials. This proactive, field-based approach highlights an understanding of heritage preservation that emphasized prevention and public engagement rather than passive collection. Furthermore, the systematic development of ethnographic collections demonstrates that the Gaziantep Museum was conceived not only as a repository of ancient artifacts but also as a space for documenting living cultural traditions and regional identity.

Equally significant is Göğüş’s role as a scholar. Her involvement in archaeological excavations and her production of academic publications reveal that she was not merely an institutional administrator but also an active contributor to archaeological research. These scholarly activities strengthened the scientific credibility of the museum and connected local collections to broader academic networks at the national level. In a period marked by limited resources, such intellectual engagement underscores the determination to maintain academic standards despite material constraints.

From a social perspective, Sabahat Göğüş’s career challenges prevailing gender norms of the 1940s. Women’s participation in senior administrative and scientific roles was rare, particularly outside major urban centers. Göğüş’s long tenure as museum director and her authority in dealing with local and central institutions illustrate how early Republican ideals regarding women’s education and public participation could materialize in provincial contexts. Her experiences also reveal the tensions between modernizing cultural policies and traditional local attitudes toward archaeology and heritage preservation.

In conclusion, this study demonstrates that the establishment of the Gaziantep Archaeological Museum was not simply a local cultural initiative but part of a broader effort to sustain heritage preservation during a period of global crisis. The museum’s development illustrates how early Republican cultural policies adapted to wartime realities while maintaining their ideological foundations. Through the example of Sabahat Göğüş, the research highlights the decisive role of individual agency in shaping institutional outcomes. Her legacy represents a lasting contribution to the history of Turkish museology and offers an early, compelling example of women’s leadership in cultural heritage management.